

УДК 329.14+329.15](477.53) «192»

Бабенко Людмила,

доктор історичних наук, професор кафедри історії України, завідувачка кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

babenko_clio@ukr.net

ORCID: 0000-0002-6828-1414

Стаценко Дмитро,

викладач історії коледжу економіки і права Полтавської державної аграрної академії

statsenkodm@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6703-2689

БОРОТЬБА ЗА ПОЛІТИЧНЕ ДОМІНУВАННЯ НА ПОЛТАВЩИНІ (ПОЧАТОК 1920-Х РОКІВ : НА ПРИКЛАДІ ПАРТІЙ БОРОТЬБИСТІВ, БОРЬБИСТІВ ТА БІЛЬШОВИКІВ)

У статті на основі неопублікованих архівних документів з'ясовуються питання діяльності та сходження з політичної арени Полтавщини у 1920-х рр. партійних осередків двох прорадянських партій – Української комуністичної партії (боротьбистів) та Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів). Особливу увагу приділено аналізу взаємовідносин вказаних ліворадикальних партій на місцях із правлячою партією більшовиків. У зв'язку з цим показано причетність більшовиків до процесу сходження зазначених політичних сил. У результаті цього політичний шлях осередків Української комуністичної партії (боротьбистів) та Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів) завершився самоліквідацією й вступом окремих її представників до лав КП(б)У. Також досліджуються умови, механізми й політичні інструменти так званої самоліквідації місцевих осередків вказаних партій на території Полтавщини.

Ключові слова: радянська влада, Українська СРР, Полтавщина, прорадянські небільшовицькі партії, КП(б)У, УКП(б), УПЛСР(б).

Одним із актуальних аспектів вітчизняної історичної науки залишається вивчення регіональних аспектів становлення більшовицької монопартійної диктатури в Україні, політичний спектр якої на початку 1920-х рр. зберігав видимість багатопартійності. Певною специфікою у ньому вирізнялися партії прорадянського спрямування, зокрема Українська комуністична партія (боротьбистів), Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів), Українська комуністична партія. Вони, попри наявні відмінності, сповідували близьку до більшовицької ліворадикальну ідеологію, існували легально, брали участь в управлінській діяльності органів влади. Утім, як виявилось, більшовики йшли шляхом встановлення власної ідейно-політичної монополії, поступово усуваючи усіх «інших» із політичної арени. Метою статті є висвітлення та аналіз процесу діяльності і сходження з політичної арени Полтавщини боротьбистських та борьбистських осередків на початку 1920-х рр. Для розв'язання проблеми використані неопубліковані архівні документи, а також праці В. Ревеуга [2, 3], Л. Бабенко, С. Ляхівненка [17], О. Любовець [14], напрацювання авторів статті.

Одними з перших із числа прорадянських партій припинили самостійне існування комуністи-боротьбисти та ліві есери-борьбисти. Вони спільно з більшовиками взяли активну участь у збройній боротьбі проти білогвардійського режиму наприкінці 1919 – на поч. 1920 р. Особовий склад революційних комітетів (ревкомів – тимчасових надзвичайних органів державної влади й управління – авт.) на місцях формувався за погодженням між більшовиками та прорадянськими політичними силами. Утім перші, спираючись на присутність Червоної армії, взяли у свої руки прерогативу конструювання місцевих управлінських структур. Наприклад на Полтавщині до складу

Зіньківського повітового ревкому увійшли 4 більшовики та всього 1 боротьбист на прізвище Шамрай [1].

При формуванні Полтавського губернського ревкому не обійшлося без конфлікту між боротьбистами і більшовиками, що вилився у публічну площину. Спочатку за міжпартійною угодою 9 грудня 1919 р. губревком утворили у складі 4 більшовиків, 2 боротьбистів, 1 боротьбиста (зауважимо, що дослідник В. Ревегук датував цю подію 13 грудня, вказавши при цьому, що до губревкому увійшло 5 більшовиків та 2 боротьбистів [2, с. 137; 3, с. 284]). Проте 18 грудня Реввійськкрасою Південного фронту (тобто військовим командуванням Червоної армії – авт.) попередню конфігурацію змінили в односторонньому порядку: відтепер до губревкому мали увійти 5 більшовиків і 1 боротьбист [2, с. 137; 3, с. 284-285; 4, арк. 41]. У відповідь губком УКП(б) на своєму засіданні 20 грудня 1919 р. відхилив пропозицію Полтавського комітету КП(б)У делегувати до ревкому свого представника. Про це було публічно оголошено на шпальтах друкованого органу губкому УКП(б) газети «Боротьбист» у номері за 23 грудня. Зауважувалося, що «беручи найактивнішу участь в будівничій роботі Радянської влади і ще збільшивши свої зусилля до остаточної перемоги пролетарської революції над її ворогами...», губком відмовився брати участь у складі ревкому з огляду на його утворення «хибним шляхом». Боротьбисти ж обстоювали механізм утворення влади (тимчасово – до часу скликання з'їзду рад) згідно принципу «децентралізації», шляхом обрання за згодою між місцевими організаціями партій революційного соціалізму [5]. Отже, факт одностороннього призначення членів ревкому «з центру» боротьбисти не сприйняли.

У січні–лютому 1920 р. суперечності у стосунках двох комуністичних партій все більше поглиблювалися. Вони були зумовлені різними чинниками, серед яких, зокрема, різним баченням вирішення національно-державного питання. Відтак взаємовідносини між ними характеризувалися більше конфліктогенністю ніж співробітництвом. При цьому боротьбисти не обмежувалися роллю статиста, а намагалися публічно пропагувати власні ідеї, критикуючи більшовиків.

На Полтавщині більшовики намагалися залучити боротьбистів до управлінської діяльності через надання в їхнє розпорядження двох відділів – земельного та просвіти (очевидно, йшлося про призначення на посади завідувачів відділів, утворених при губернському ревкомі – авт.). Утім голова Всеукраїнського ревкому Г. Петровський у розмові з головою Полтавського губернського ревкому Я. Дробнісом негативно поставився до комплектування земельного відділу боротьбистами, адже «... маючи інструкторів, вони будуть дурно впливати на селян, із під впливу яких ми повинні вирвати їх у них». Замість цього відділу, на його думку, можна було б віддати боротьбистам сфери соціальне забезпечення, охорону здоров'я, просвіту. При цьому останнє він уважав за необхідне обмежити одним лише навчанням, друком підручників, але не видавництвом книг чи агітацією й пропагандою. Однак, з огляду на вже ухвалене рішення про передачу земельного відділу, Г. Петровський закликав пильно слідкувати за боротьбистами [4, арк. 63, 94 зв.]. Отже, більшовицька верхівка ставилася з обережністю і недовірою до боротьбистів, особливо їх непокоїв вплив на селянство. Серед причин залучення українців-боротьбистів до управлінської діяльності, на нашу думку, могла бути нестача у більшовиків власних кадрів на регіональному рівні. Так, у першій половині січня 1920 р. Я. Дробніс прямо прохав Г. Петровського «дати українців...» для завідування губвідділами, й наголошував на тому, що «... Губпродком наводнюється росіянами, які знайомі з Україною так, як я з Андалузією» [4, арк. 94 зв.]. У свою чергу боротьбисти спочатку погодилися взяти відділ просвіти, але після того як більшовики надали їм своїх членів колегії – відкликали кандидатів [4, арк. 93].

З іншого боку, Я. Дробніс у розмові по прямому зв'язку з Г. Петровським оцінював діяльність боротьбистів як шкідливу, зокрема, вказував на їхню «...підлу агітацію, цілком схожу на махновську...». В результаті він навіть вдався до заборони виходу газети, але потім усе ж дозволив видавати її лише три рази на тиждень. Фактично у наріканнях полтавського очільника йшлося про публічну критику на її сторінках з боку УКП(б) політики більшовиків.

Така практика заборони друкованих видань не була винятком, адже більшовики використовували її як один із механізмів нейтралізації опонентів. Так, у січні 1920 р. Прилуцький ревком заборонив видавати партійний орган Прилуцького повіткому УКП(б), внаслідок чого член ЦК УКП(б) М. Полоз у телеграмі ЦК КП(б)У висловлював прохання відмінити вказану заборону [6, арк. 1]. Разом із тим, попри складні міжпартійні взаємини, існували й факти співпраці між КП(б)У та УКП(б). Наприклад, під час проведення безпартійної конференції робітників, боротьбисти підтримали більшовицькі резолюції [4, арк. 90].

Зрештою більшовики вирішили дати відсіч конкурентам по комуністичному табору. 14 лютого 1920 р. ЦК КП(б)У надіслав у Полтаву «Тези про наше ставлення до боротьбистів». У них фактично пропонувалося розгорнути кампанію з дискредитації УКП(б), що мала включати

звинувачення в опозиційності, контрреволюційності, потуранні партизанщині та ворогам радянської влади. Серед іншого передбачалося шляхом переконання й критики змусити прихильників УКП(б) зрозуміти, що шлях цієї партії «... є шляхом неминучої загибелі Радянської України» [7, арк. 20-20 зв.].

Імовірно під впливом вказаних «Тез...», на рівні Полтавського губкому КП(б)У було ухвалено секретний циркулярний лист, адресований повітовим парткомом. У ньому йшлося про необхідність припинення контактів між осередками обох політичних сил на місцях, внесення розколу й дезорганізації у лави УКП(б), вжиття заходів із припинення виходу боротьбистської преси, відмовляючи їм у видачі паперу під приводом його нестачі та необхідності збереження для друку іншого видання. Крім цього, необхідно було звернути особливу увагу на зв'язки боротьбистів із селом, пильно наглядати за членами їх партійних осередків, терміново здійснити призначення членів КП(б)У на всі відповідальні посади в цивільних установах (освіта, відділ управління, земвідділ, раднаргосп), та особливо у військових органах, переконувати населення у «шовіністичних тенденціях і виявах» боротьбистів, зокрема, показувати їхнє прагнення до створення незалежної, повністю «... відокремленої китайською стіною, від соціалістичної Росії Української республіки ...». При цьому члени більшовицької партії мали позиціонувати себе партією «Українського пролетаріату і найбіднішого селянства, не відхиляючись у бік шкідливого і безумовно [к]онтрреволюційного русифікаторства» [7, арк. 21].

У місцевих більшовиків Полтавської губернії не існувало єдиної політичної лінії щодо питання про ставлення до боротьбистів. Зокрема на засіданні пленуму Полтавського губкому КП(б)У від 2 березня 1920 р. констатувалося, що «... на практиці, ледь не кожен член нашої партії до останнього часу вважав можливим мати свою особливу думку. Окремі організації проводили свою особливу місцеву (підкреслено в документі – авт.) політику щодо боротьбистів» [7, арк. 21].

Уже у березні 1920 р. верхівка УКП(б) обрала шлях втрати організаційної самостійності партії та входження боротьбистів у ряди КП(б)У. З огляду на це відповідні рішення були реалізовані на місцевому рівні. Так, 27 березня 1920 р. на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У було прийнято вироблену головою президії Коцюбинським інструкцію зі злиття більшовиків із боротьбистами [8, арк. 1], а 30 березня – введено до складу губкому КП(б)У двох колишніх боротьбистів – Холодного і Мусінзона (в документі його помилково записано як Мусінзов – авт.) [8, арк. 2].

1 квітня 1920 р. на засіданні президії губкому КП(б)У з питання про ліквідацію Полтавського губкому УКП(б) ухвалили рішення «вважати його з цього дня неіснуючим» [8, арк. 4]. Згодом обрали членів комісії з проведення перереєстрації парторганізації КП(б)У, спричиненої входженням боротьбистів у більшовицьку партію [8, арк. 5]. Утім вирішення питання об'єднання боротьбистів із більшовиками у регіоні затягнулося, й до роботи комісія фактично так і не приступила. Про факт невиконання відповідних постанов Всеукраїнської партійної конференції прямо вказав 7 травня на засіданні бюро Полтавського губкому КП(б)У член ЦК КП(б)У О. Шумський. Відтак склад комісії з реалізації постанови про злиття було повністю змінено [9, арк. 4], після чого справа зрушила з місця. Уже 13 травня 1920 р. на засіданні Полтавського губкому КП(б)У, у присутності представників «центру» – О. Шумського та О. Скрипника – було затверджено список, вироблений комісією зі злиття, а також вирішено затребувати з усіх повітів губернії матеріали щодо затвердження боротьбистів у лавях КП(б)У [9, арк. 20 зв.].

Попри завершення на Полтавщині процесу фактичного поглинання боротьбистів більшовиками, у повітах продовжували спостерігатися вияви боротьбистських настроїв. Як свідчать факти, не всі колишні боротьбисти, які перейшли в КП(б)У, сприйняли більшовицьку ідеологію, а в деяких повітах вони домінували над більшовиками. Мова передусім іде про «розкладання» Кобеляцького повітового парткому КП(б)У і колективний перехід його верхівки, що складала групу колишніх боротьбистів, разом із рядовими працівниками до лав Української комуністичної партії влітку 1920 р. [7, арк. 1 зв., 4 зв.].

Лубенська парторганізація КП(б)У влітку 1920 р. знову опинилася в центрі уваги. За даними більшовиків, свого часу у Лубнах «багато галасу» наробила історія з самогубством двох боротьбистів. Вона стала приводом до подання групою колишніх боротьбистів, які пов'язували самогубство з «диктатурою осіб», заяви про вихід із партії [7, арк. 5].

Подібно до УКП(б) завершився політичний шлях іншої прорадянської політичної сили – Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів). Після вигнання денікінських військ наприкінці 1919 – початку 1920 рр. її представники співпрацювали з більшовиками в органах влади. Так, до складу Полтавського губревкому, організованого за міжпартійною угодою 9 грудня 1919 р., увійшов 1 боротьбист. Згодом після односторонньої реорганізації його складу Реввійськрадою

Південного фронту 18 грудня, боротьбистам не надали жодного місця [2, с. 137; 3, с. 284-285; 4, арк. 41]. Імовірно після відмови боротьбистів від участі у його роботі [5], більшовики запропонували вакантне місце УПЛСР(б). Про це свідчить той факт, що на шпальтах газети «Борьбист» за 26 грудня 1919 р. містилося коротке повідомлення про делегування губкомом УПЛСР(б) для представництва в губревкомі представника на прізвище Басильов [1].

Судячи зі слів голови губревкому Я. Дробніса, боротьбисти на Полтавщині склали незначну групу, що не користувалася істотним впливом, поводи́ла себе «пристойно». Він також відзначав проведення організаційної роботи у контакті з боротьбистами, зокрема випуск номеру газети, а також листівок [4, арк. 93]. Очевидно, нечисельність та лояльність до більшовиків, відсутність відкритих проявів амбіцій і критики сприяли терпимому ставленню до лівих есерів-борьбистів на місцевому рівні.

Водночас боротьбисти намагалися агітувати за свою політичну силу місцеве селянство у ході передвиборчої кампанії до рад навесні 1920 р. У відозві за підписом Полтавського губкому УПЛСР(б) [7, арк. 100 зв., 101 зв., 102 зв.; 10, арк. 20 зв., 24 зв.] містився заклик до трудового українського селянства та робітництва на IV Всеукраїнському з'їзді рад, важливому «... для розвитку соціалістичної революції на Україні ...», вирішити нагальні питання, голосуючи за боротьбистські проєкти. Серед них практичне здійснення соціалізації землі, створення української Червоної армії, яка входила б до складу федеративної російсько-української Червоної армії та підлягала єдиному командуванню. Пропонувалося також найтісніше об'єднання радянських республік винятково у формі федерації, з огляду на «... загальне становище соціалістичної революції, з усіх боків оточеної ворожими силами». При цьому нечіткий проєкт федеративного зв'язку передбачав уходження України «... чи то в Російську, чи то у Всесвітню Федерацію Республік як рівній з другими член, який всі свої домашні справи, як політичні, так і господарчі вирішує сам, незалежно від других республік». Висловлювалося сподівання досягти остаточної перемоги над ворогами й створити «... дійсний соціалістичний лад, в якому не буде пригнічених та повкривжених і запанує правда і воля». Водночас полтавські ліві есери закликали селянство долучатися до лав УПЛСР(б), «... яка завжди стояла за міцну спілку трудового селянства і робітників ...» [7, арк. 100 зв., 101 зв., 102 зв.; 10, арк. 20 зв., 24 зв.]. Отже, ліві есери-борьбисти пропагували власний шлях розбудови радянської України та вирішення нагальних питань, зокрема, обстоювали об'єднання республік на принципах федерації, рівноправності її суб'єктів. Утім на практиці їхні заклики залишилися декларативними гаслами, адже суперечили в ключових моментах програмі більшовиків.

Навесні 1920 р. на Полтавщині під час обрання складу рад та виконавчих комітетів різних рівнів у більшості із них пройшли комуністи-більшовики й безпартійні. Відтак присутність боротьбистів в органах влади та управління виглядала радше формальною. Наприклад, до складу президії повітового з'їзду рад, який відкрився у Полтаві 28 березня, обрали 4 комуністів, 1 співчуваючого комуністам та 2 лівих есерів. Така розстановка сил дала змогу прийняти на з'їзді всі резолюції, запропоновані комуністами. У свою чергу до складу Полтавського повітового виконкому обрали 15 осіб – 11 комуністів і 4 боротьбиста, а на губернський з'їзд рад – 16 комуністів і 8 боротьбистів [11, арк. 27, 29].

Як свідчать документи, таке співвідношення боротьбистів не було випадковим. Маючи на той час переконливу більшість в органах влади, місцеве більшовицьке партійне керівництво одноосібно заздалегідь визначало в них розстановку політичних сил. Так, 30 березня 1920 р. на своєму засіданні члени президії і члени губкому КП(б)У у питанні формування згаданого складу Полтавського повітового виконкому ухвалили 4 місця з 15 надати боротьбистам [8, арк. 2; 12, арк. 5, 6], що й було реалізовано на практиці.

Проте документи зафіксували й нетолерантні випадки. Їх, на наш погляд, можна розцінювати як своєрідну технологію витискання з владного простору Полтавщини партії-конкурента. Наприклад, у ході підготовки до запланованого на 16 квітня 1920 р. пленуму Полтавської міської ради для виборів делегатів на губернський з'їзд рад губком КП(б)У ухвалив рішення обрати від міської ради 15 делегатів і не надавати жодного місця лівим есерам (борьбистам) [8, арк. 10; 12, арк. 23]. А 21 квітня на засіданні президії губкому КП(б)У вирішено сформувати президію губернського з'їзду рад у складі 9 осіб, при цьому лівим есерам надати місце винятково за умов наявності у боротьбистській фракції 50 осіб [8, арк. 14; 12, арк. 30]. Таке рішення просувалося як безпрограшне для більшовиків, бо вони знали, що необхідного кворуму у боротьбистів не було. Зрештою, на губернському з'їзді рад, який відбувся у квітні 1920 р. в Полтаві, до складу губернського виконкому та на Всеукраїнський з'їзд рад були обрані винятково комуністи [13, арк. 15]. Очевидно, що боротьбисти реально впливати на політику за таких умов не могли. Разом із тим, наведені факти свідчать про намагання більшовиків використати вибори як важіль

легального витіснення інших політичних сил з органів влади, публічної демонстрації так званого «політичного банкрутства» своїх найближчих конкурентів.

Для усунення боротьбистів з політичної арени більшовики вдалися до апробованого сценарію створення перешкод для діяльності, проведення дискредитації у пресі, підтримки лівих сил, що поглиблювало внутрішню диференціацію. У квітні 1920 р. рада УПЛСР(б) ухвалила рішення про необхідність об'єднання з КП(б)У, що призвело до розколу у боротьбистському середовищі на місцях. Зрештою, IV з'їзд УПЛСР(б), який відбувся у липні 1920 р. в Харкові, попри наявність внутрішньопартійного розколу, ухвалив рішення про входження до більшовицької компартії. Механізм розпуску (самоліквідації) партії та переходу боротьбистів у КП(б)У значною мірою відбувався за аналогічною до боротьбистів схемою, і мав завершитися не пізніше 1 вересня. Отже, частина боротьбистів пішла шляхом злиття з КП(б)У, поступившись організаційною самостійністю.

Процеси, ініційовані більшовицьким партійно-політичним центром щодо нейтралізації та усунення боротьбистів, знайшли відгук і пролонгацію на Полтавщині. В архівних джерелах упадає у вічі одна цікава деталь, яка стосується члена ЦК УПЛСР(б) В Семушкіна (Сьомушкіна). Так, на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У 12 травня 1920 р. ухвалили видати йому сто тисяч рублів, запропонувавши персонально увійти в колегію Губземвідділу [8, арк. 19; 12, арк. 41, 43]. Отже, в даному випадку можна зробити припущення про застосування більшовиками тактики підкупу щодо найбільш авторитетних членів боротьбистської партії.

29 червня 1920 р. на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У розглядалася заява Ганенка від імені Полтавської організації УПЛСР(б) щодо необхідності встановлення контакту з більшовиками з огляду на передбачуване злиття партій. У результаті губкомом було прийнято низку рішень. Так, комітет УПЛСР(б) мав надати список найбільш відповідальних членів партії з вказівками щодо можливостей їхнього використання на різних ділянках радянської роботи. Розподілити таких членів УПЛСР(б) більшовики мали на засіданні свого комітету. 12 липня 1920 р. на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У виступив із заявою уповноважений ЦК УПЛСР(б) про необхідність роз'яснення повітовим парторганізаціям очікуваних процесів і змін [8, арк. 71; 12, арк. 161]. Після обговорення питання було ухвалено розіслати у повіти циркуляр з інформацією щодо передбачуваного злиття партій і необхідності належного контакту в роботі [8, арк. 62; 12, арк. 140].

Вже на початку липня у зв'язку з першими звітками про назріваюче злиття з партією боротьбистів губком розіслав відповідний циркуляр [7, арк. 2]. В архівних фондах зберігся повний текст цього документу за підписом секретаря Полтавського губкому КП(б)У. Дата його прийняття не вказана. У ньому йшлося про помітну на місцях необізнаність та лівацькі настрої стосовно взаємовідносин більшовиків з партією боротьбистів, наявність деяких непорозумінь, які виникали внаслідок цього. Відтак до відома всіх членів КП(б)У доводилося, що питання про організоване входження боротьбистів в КП(б)У «... стало на практичний ґрунт і його можна вважати вже вирішеним у позитивному сенсі». Зауважувалося, що остаточно це питання буде оформлене після проведення 15 липня Всеукраїнської конференції УПЛСР(б). На підставі цього губком КП(б)У запропонував усім своїм повітовим парторганізаціям встановити більш тісні форми співпраці з боротьбистами, використовуючи в більшій мірі їхніх найавторитетніших партійців, залучаючи їх до радянської роботи [7, арк. 22].

На рівні регіону з приводу намірів ліквідації партії мали відреагувати делегати Полтавської губернської партійної конференції УПЛСР(б). Утім версії щодо її проведення та ухвалених рішень у боротьбистських виданнях різняться, про що вказує дослідниця О. Любовець. Зокрема, на шпальтах харківської «Борьби» у номері за 15 липня повідомлялося про ухвалення 11 липня 1920 р. губконференцією позитивного рішення щодо об'єднання з КП(б)У, необхідність об'єднання всіх комуністичних сил навколо КП(б)У, надання доручення делегатам на Всеукраїнську конференцію домагатися злиття з КП(б)У [14, с. 560].

Натомість на шпальтах київської «Борьби» – друкованого органу опозиційно налаштованої Київської організації УПЛСР(б), цю інформацію було спростовано. Згідно цієї версії під час проведення губконференції більшість делегатів – 19 проти 3-х – висловилися за збереження партії. З огляду на це член ЦК УПЛСР(б) В. Семушкін оголосив про виключення з лав партії та відсторонення від партійної роботи делегатів – противників злиття (антиліквідаторів), що складала 1/3 делегатів. Прихильники ліквідації, які складала лише 3 особи (із них 2 «уповноважених ЦК») призначили на запланований партійний з'їзд у Харкові 9 осіб. У результаті відбувся демарш присутніх, за винятком трьох осіб. Вони перейшли до іншого приміщення, де провели свою окрему губконференцію. На ній делегати ухвалили резолюцію з закликом бойкотувати партійний з'їзд, що скликався у Харкові «ліквідаторами», зібрати справжній з'їзд, здійснювати заходи з об'єднання революційно-соціалістичного народництва, поновлення в лавах партії боротьбистів, виключених Центральним комітетом та, відповідно, виключення тих осіб, що стояли на ліквідаторській позиції.

Крім того у газеті згадувалося про тиск на противників ліквідації – застосування відсторонень від партійної роботи, погроз, шантажу, мобілізацій на фронт, кадрових ротацій у парткомках, підробки мандатів під час виборів делегатів на з'їзд тощо [14, с. 559; 576-578]. Отже, намагання партійної боротьбистської верхівки вплинути на прийняття необхідного рішення шляхом адміністративного втручання на учасників губернської партконференції УПЛСР(б) призвело до розколу у місцевому боротьбистському середовищі. Зрештою, наприкінці липня 1920 р. противники ліквідації партії зібрали у Києві власну Всеукраїнську конференцію УПЛСР(б), у роботі якої взяли участь 32 делегати від 6 губерній. При цьому серед них переважали боротьбисти з Київщини (10 осіб) та Полтавщини (10 осіб) [14, с. 561-562, 576-578].

Процес самоліквідації УПЛСР(б) та злиття з більшовиками на теренах Полтавщини відбувався відповідно до вказівок партійного центру. Механізм проведення включав створення на рівні губерній та повітів ліквідаційних трійок у складі двох більшовиків та одного боротьбиста, які приймали заяви про вступ у КП(б)У. Відтак відповідну трійку в складі Марченка, Олейнікова і Семущкіна було організовано на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У 29 липня 1920 р. [7, арк. 2; 8, арк. 85; 12, арк. 191].

З часом справа дійшла до персонального розподілу й закріплення на державних та партійних посадах прийнятих у члени КП(б)У колишніх боротьбистів. Губернське більшовицьке керівництво на рівні президії губкому КП(б)У вирішувало це питання по кожній кандидатурі. Одних залишили на попередніх займаних посадах, інших – перевели на нові місця роботи. У питанні про родини загиблих боротьбистів ухвалили, залучивши соцзабез, матеріально забезпечити їх, прирівнявши до сімей комуністів (тобто більшовиків – авт.), а також видати кошти «для ліквідації справ» [15, арк. 13; 16, арк. 25, 26; 15, арк. 19; 16, арк. 37].

Отже, після третього приходу більшовицьких військ та остаточного встановлення радянської влади в Україні та на Полтавщині певний час зберігалася видимість політичного плюралізму. Помітне місце у суспільно-політичному житті краю посідали партії прорадянського спрямування, зокрема комуністи-боротьбисти та ліві есери-боротьбисти. Вони висували власні амбіції щодо політичного домінування в Україні, обстоювали свою, дещо відмінну від більшовицької, програму соціально-економічних перетворень. Утім дії більшовиків, що всіляко сприяли процесу сходження небільшовицьких партій з політичної арени на Полтавщині, свідчили про їхню категоричну незгоду ділитися владою навіть з ідеологічно близькими силами. В результаті цього політичний шлях осередків УКП (б) на Полтавщині завершився самоліквідацією та вступом окремих боротьбистів у лави КП(б)У навесні 1920 р. Аналогічно завершився політичний шлях осередків УПЛСР(б) вже влітку 1920 р. Щоправда, полеміка навколо її самоліквідації зумовило розкол на рівні губернської боротьбистської організації та появу чималої кількості «антиліквідаторів». Та ж частина боротьбистів, яка погодилася на ліквідацію, були в персональному порядку прийняті в члени КП(б)У, зберегли або отримали нові посади в структурах радянських органів влади та управління упродовж 1920-х рр.

Джерела та література

1. *Боротьбист* (Полтава), 1919, 26 грудня.
2. Ревегук В. Я. (2002). *Полтавщина в добу Української революції 1917–1920 рр.* Полтава : АСМІ, 188 с.
3. Ревегук В. (2014). *Полтавщина в огні української революції (1917–1921 рр.)*. Полтава : ПП Шевченко Р.В., 408 с.
4. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України* (далі ЦДАВОУ), ф. 2360, оп.1, спр. 12.
5. *Боротьбист* (Полтава), 1919, 23 грудня.
6. ЦДАВОУ, ф. 2360, оп.1, спр. 18.
7. *Державний архів Полтавської області* (далі ДАПО), ф. П-9032, оп. 1, спр. 13.
8. ДАПО, ф. 9032, оп. 1, спр. 6.
9. ДАПО, ф. 9032, оп. 1, спр. 7.
10. ДАПО, ф. 9032, оп. 1, спр. 14.
11. ЦДАВОУ, ф. 1, оп. 1, спр. 33.
12. ДАПО, ф. 9032, оп. 1, спр. 9.
13. ЦДАВОУ, ф. 1, оп. 1, спр. 58.
14. Любовець О. М. (2012). *Українські партії революційної доби 1917–1920 років: Нариси історії та програмні документи*. К.: Парламентське вид-во, 612 с.
15. ДАПО, ф. 9032, оп. 1, спр. 8.
16. ДАПО, ф. 9032, оп. 1, спр. 10.
17. Бабенко Л. Л., Ляхівненко С.М. (2009). *Ліквідація небільшовицьких політичних партій на Полтавщині в першій половині 1920-их років* : навчальний посібник. Полтава : АСМІ, 120 с.

References

1. *Borotbist* (Poltava), 1919, December 24.
2. Reveguk V.Ya. (2002). *Poltavshchina u dobu Ukrayinskoyi revoljuciyi 1917–1920 rr.* Poltava : ASMI, 188 s/
3. Reveguk V.Ya. *Poltavshchina u vogni Ukrayinskoyi revoljuciyi 1917–1920 rr.* Poltava : ASMI, 188 s.
4. *Tsentralnyi derzhavnyi arhive vishchih organiv vladi I upravlinnya in Ukrainian* (dali TsDAVOU), f. 36, op. 1, spr. 12.
5. *Borotbist* (Poltava), 1919, December 24.
6. *TsDAVOU*, f. 36, op. 1, spr. 12.
7. *Derzhavnyi arhiv Poltavskoyj oblasti* (dali DAPO), f. P-3092, op.1, spr. 13.
8. *DAPO*, f. 9032, op. 1, spr. 6.
9. *DAPO*, f. 9032, op. 1, spr. 7.
10. *DAPO*, f. 9032, op. 1, spr. 14.
11. *TsDAVOU*, f. 1, op. 1, spr. 33.
12. *DAPO*, f. 9032, op. 1, spr. 9.
13. *TsDAVOU*, f. 1, op. 1, spr. 58.
14. Lyubovets O.M. (2012). *Ukraynski partiyj revoljutsijnnoj doby 1917 – 1920 rokiv : Narysy istoriyj ta programni dokumenty.* K.: Parlamentske vydavnytstvo, 612 s.
15. *DAPO*, f. 9032, op. 1, spr. 8.
16. *DAPO*, f. 9032, op. 1, spr. 10.
17. Babenko L., Ljahivnenko S. (2009). *Likvidatsija nebilshovitskih politichnih partij na Poltava region v pershij polovini 1920-h rokiv : navchalnij posibnik.* Poltava : ASMI, 120 s.

Babenko Ludmila, Statsenko Dmytro

STRUGGLE FOR POLITICAL DOMINATION IN POLTAVA REGION AT THE BEGINNING OF 1920-TH (BASED ON EXAMPLES OF BOROTBYSTS, BORBYSTS AND BILSHOVYSTS PARTIES)

This article clarifies, on the basis of unpublished archive documents, problems of functioning and abandoning Poltava region political scene in 1920-th of two pro-Soviet parties' cells – the Ukrainian Communist Party (UCP, borotbysts) and the Ukrainian Left Socialist-Revolutioners Party (UPLSR, borbysts). Special attention is devoted to the relations between abovementioned left-radical parties in the region and the ruling bilshovyst party analyses. Historical context of the interparty struggle for entering the local authorities is shown. In this connection the bilshovysts' commitment to the process of these political forces rise is shown. On the basis of archive documents main attention is concentrated on the Security Service methods – State Political Department (DPU) – blackmailing, bribery, organizational splits, intrigues on the basis of compromising materials etc. Internal processes in the UCP and the UPLSR Poltava regional cells are also demonstrated. Main reasons of demoralization and «liquidation» sentiments among them are determined. The accent is made on the proposed by bilshovyks mechanisms of entering the CP(b)U. As a result the Ukrainian Communist Party (UCP, borotbysts) and the Ukrainian Left Socialist-Revolutioners' Party (UPLSR, borbysts) political way was finalized with self-liquidation and joining of some representatives the CP(b)U. Also the abovementioned local pro-Soviet parties' cells self-liquidation terms and mechanisms in Poltava region and local borotbysts joining the ruling bilshovyst party are analyzed.

Key words: Soviet power, Ukrainian SSR, Poltava region, pro-Soviet nonbilshovyst parties, CP(b)U, UCP(b), UPLSR(b).